

Circular núm. 3/2001, sobre les garanties que han de presidir els escorcolls de les cel·les dels interns

I

Antecedents

En data 9 de gener de 2001 es va registrar d'entrada en el Registre general del Departament de Justícia una recomanació feta per la Institució del Síndic de Greuges de Catalunya mitjançant la qual suggeria a aquesta Direcció General l'elaboració d'un document d'unificació dels criteris d'actuació dels centres penitenciaris de Catalunya en matèria d'escorcolls de cel·les, per tal d'adequar aquesta pràctica a la doctrina que han anat consolidant els jutges de vigilància penitenciària en les seves interlocutòries i a la jurisprudència del Tribunal Suprem sobre la matèria, a fi de garantir la pulcritud i la legalitat d'aquests escorcolls, i d'evitar queixes posteriors.

Aquesta Circular, neix doncs amb la vocació de proporcionar als centres penitenciaris de Catalunya una eina útil, un instrument de treball posat al servei de la unificació de criteris, que recull tant l'experiència ordinària dels nostres centres penitenciaris com les consultes que en aquesta matèria s'han anat plantejant al llarg de temps, i sobretot les solucions que han donat els jutges de vigilància penitenciària i el Tribunal Suprem als casos més conflictius.

II

Consideracions

1a. Amb caràcter previ a l'anàlisi del marc jurídic en el qual s'ha de donar resposta a la recomanació plantejada pel Síndic de Greuges de Catalunya, caldria fer un breu anàlisi de quina és la normativa reguladora de la pràctica d'escorcolls a les cel·les dels interns en centres penitenciaris, i afirmar en primer lloc que, d'acord amb l'article 25.2 de la Constitució espanyola, el condemnat que estigui complint pena de presó gaudeix dels drets fonamentals del capítol segon, llevat d'aquells que estiguin limitats expressament pel contingut del veredict condemnatòri, pel sentit de la pena i per la llei penitenciària.

Pel que fa concretament a les inspeccions i escorcolls de cel·les, l'article 23 de la Llei orgànica general penitenciària (LOGP) preveu, amb caràcter

general, que els escorcolls fets als interns, a les seves pertinences i als locals que ocupin, els recomptes i les requisicions de les instal·lacions de l'establiment, s'han de fer en els casos, amb les garanties i amb la periodicitat que es determinin reglamentàriament i dins del respecte a la dignitat de la persona.

Aquest precepte és desenvolupat reglamentàriament per l'article 68 del Reglament penitenciari (RP); en concret, l'apartat 1 d'aquest precepte estableix que s'han de dur a terme escorcolls personals i escorcolls de la roba i els efectes dels interns, i inspeccions de les portes, finestres, terres, parets i sostres de les cel·les o dormitoris, i també dels locals i dependències d'ús comú. Pel que fa a la manera com s'han de fer els escorcolls, l'article 71 del RP únicament estableix els principis generals que han de regir la pràctica d'aquestes mesures de seguretat; determina que s'han de fer sota els principis de necessitat i de proporcionalitat, i que s'han de fer sempre amb el respecte degut a la dignitat i als drets fonamentals.

Les esmentades anteriorment són les úniques previsions establertes legalment i reglamentàriament pel que fa a la manera com s'han de fer els escorcolls i les inspeccions que es duguin a terme a les cel·les dels interns.

Amb la finalitat de donar directrius i d'unificar criteris d'actuació entre els diferents centres penitenciaris, atesa també la necessitat d'adaptar-los a les línies marcades per la jurisprudència constitucional, l'any 1997 la Direcció General de Serveis Penitenciaris i de Rehabilitació va dictar la Circular 1/1997 sobre escorcolls corporals i sobre aplicació d'altres mitjans de control adequats. S'acompanyaven a aquesta Circular uns protocols d'actuació en relació amb els escorcolls dels interns, de les seves pertinences i de les cel·les i de la resta de dependències d'ús comú dels centres penitenciaris. Pel que ara interessa, cal fer referència al Protocol d'actuació en els supòsits d'inspeccions, escorcolls de cel·les i dependències i de requisicions, que estableix criteris quant a la periodicitat i quines són les dependències que s'han d'inspeccionar; no estableix, però, aquest protocol, criteris d'actuació pel que fa a la manera com s'han de fer aquests escorcolls i inspeccions.

2a. En aquest marc jurídic, i atesa la manca de previsions normatives de caràcter específic pel que fa a la forma concreta com s'han de fer els escorcolls de les cel·les per tal de respectar els principis de necessitat i de proporcionalitat, la dignitat de la persona i els drets fonamentals, caldria analitzar quins són els criteris establerts per la jurisprudència respecte a la manera de fer els escorcolls de cel·les i dependències dels centres penitenciaris.

I en aquesta anàlisi s'ha de partir de la constatació feta pel Tribunal Constitucional quant a l'àmbit de privacitat de què gaudeix una persona privada de llibertat, entre d'altres en la Sentència 89/1987, de 3 de juny, en què ha manifestat que "una de les conseqüències més doloroses de la pèrdua de la llibertat és la reducció de la intimitat dels que pateixen privació de llibertat, ja que queden exposats al públic i fins i tot necessiten d'autorització moltes actuacions que normalment es consideren privades i íntimes; tot i que això no impedeix que es puguin considerar il·legítimes, i per tant, com a violació de la intimitat, aquelles mesures que la redueixin més enllà del que requereix el manteniment de la vida ordenada a la presó". Per tant, qualsevol acte o resolució que limiti drets dels interns ha d'assegurar que les mesures limitadores siguin necessàries per aconseguir la finalitat perseguida i hi ha d'haver una proporcionalitat entre el sacrifici del dret de què es tracti i la situació en què es trobi aquell a qui s'imposa aquesta mesura.

Pel que fa a la consultes fetes en algunes ocasions pels directors dels centres penitenciaris de Catalunya i que ara han motivat la recomanació feta a aquesta Direcció General per la Institució del Síndic de Greuges de Catalunya s'han de fer, doncs, les consideracions jurídiques següents:

- a) Una de les qüestions que ha estat font de conflicte en la pràctica dels escorcolls de les cel·les dels interns ha estat la qüestió de si la cel·la on habita l'intern pot ser considerada domicili en el sentit jurídic d'aquest terme, i per tant, l'escorcoll ha de gaudir de la mateixa protecció i garanties que el domiciliari, o si contràriament, la cel·la no constitueix domicili de la persona privada de llibertat.

Pel que fa a aquesta qüestió, la Sentència del Tribunal Suprem de 24 de novembre de 1995 analitza quines de les garanties que són aplicables al domicili d'una persona lliure es poden aplicar a la cel·la que ocupa un intern. En aquest sentit considera que el **respecte del domicili és un complement del dret a la llibertat de la persona**, la qual cosa determina que la garantia d'aquesta última ha de determinar també la protecció del lloc on es desenvolupa la part més íntima; i continua, en el sentit que, per això, encara que l'article 25.2 de la Constitució espanyola estableixi que el condemnat a la pena de presó gaudeix dels drets fonamentals que no li hagin estat expressament limitats, **com la protecció a la inviolabilitat del domicili no és altra cosa que una ampliació del dret a la llibertat de l'individu, que és precisament del que s'ha privat al condemnat, és clar que també abasta el correlatiu d'escollir un espai de privacitat del que es pugui excloure a altres persones, impossible d'exercir i mantenir, amb escassos moments d'excepció en les institucions penitenciàries**. Per això, encara que la LOGP estableixi que s'ha de respectar sempre la dignitat de la persona, també preveu la realització

d'escorcolls, requisicions, recomptes i intervencions de les comunicacions orals i escrites dels interns, per tant, s'exclou expressament la possibilitat d'elecció i protecció domiciliària, **amb la qual cosa les cel·les dels interns situades en institucions penitenciàries són d'aquells edificis o llocs tancats que no constitueixen domicili i sí edificis públics, per entrar en els quals no és necessària cap resolució judicial mitjançant interlocutòria motivada.**

- b) Un cop establert, doncs, que la cel·la on habita l'intern és quelcom diferent del domicili d'una persona lliure i que el seu escorcoll no gaudeix, per tant, de les mateixes garanties i protecció que l'escorcoll del domicili, cal analitzar quines són les orientacions donades per la jurisprudència respecte a les garanties que s'han d'observar en la pràctica dels escorcolls, per considerar-los ajustats a l'ordenament jurídic. En concret, i en relació amb les consultes que en ocasions s'han plantejat des de les direccions dels centres penitenciaris i de conformitat amb la recomanació efectuada per la institució del Síndic de Greuges de Catalunya, s'ha d'analitzar si és necessària la presència de l'intern durant la pràctica de l'escorcoll de la seva cel·la. Per determinar la resposta a aquesta qüestió, d'acord amb les consideracions anteriors cal analitzar quina és la finalitat que persegueix la pràctica d'un escorcoll en una cel·la, per tal d'analitzar la proporcionalitat entre la finalitat perseguida i el sacrifici del dret en joc, que en aquest cas, seria el dret de l'intern a ser present mentre s'escorrollen les seves pertinences que romanen a la cel·la que ocupa en el centre penitenciar i la mateixa cel·la que habita.

L'escorcoll de les cel·les dels establiments penitenciaris és un dels instruments de la normativa penitenciària tendents a vetllar per l'ordre i la seguretat de l'establiment, a evitar, per exemple, que hi puguin haver, i per tant, puguin ser usats, objectes perillosos o substàncies estupefaents que causen un risc evident per a la seguretat del centre i la integritat i la salut de les persones.

Un cop determinada la finalitat de l'escorcoll d'una cel·la, cal determinar si la no presència de l'intern durant la pràctica de l'escorcoll implica per a l'intern afectat un sacrifici proporcional a la finalitat que es persegueix, o, si per contra, la no presència de l'intern no dificulta en cap mesura la consecució de la finalitat esmentada.

Sobre aquesta qüestió s'ha pronunciat la Interlocutòria del Jutjat de Vigilància d'Astúries de 18 de gener de 1995, que resol la queixa plantejada per un intern a qui no es va permetre que fos present a l'escorcoll fet a la seva cel·la. El Jutjat de Vigilància Penitenciària va

afirmar que la “tècnica d’execució de l’escorcoll i el fet que els interns en siguin coneixedors és independent de l’exhaustivitat en la seva realització. El contrari suposaria que es pressuposa que l’entitat de l’escorcoll depèn de la presència o de l’absència de l’intern”, i afegeix que “es causa major perjudici amb la seva absència que amb la seva presència” atès que “la presència, en la mesura que sigui possible, dels mateixos interns a les cel·les garanteix la pulcritud i legalitat, i evita conflictes i queixes posteriors”, i per contra, la presència de l’intern durant l’escorcoll “no minva les exigències públiques” que l’escorcoll de la cel·la persegueix “sens perjudici que s’adoptin les mesures de seguretat necessàries i oportunes”

Aquesta Interlocutòria recull, però, **unes excepcions a la regla general que s’ha establert, és a dir, la necessitat de la presència de l’intern durant la pràctica de l’escorcoll, excepció que fonamenta en “evidents raons de seguretat degudament acreditades, com és el cas d’especial perillositat de determinats interns, classificats en primer grau de tractament o sotmesos al règim especial de l’article 10 de la LOGP” supòsits aquests en què considera que el major risc que concorre justifica la no presència de l’intern.**

La mateixa solució és la donada per la Interlocutòria del Jutjat de Vigilància Penitenciària número 1 de Castella - La Manxa, dictada arran de la queixa interposada per un intern per la manera com es va fer un escorcoll de la seva cel·la. L’objecte d’aquesta Interlocutòria era determinar la necessitat o no que l’intern ocupant d’una cel·la fos present quan es fes un escorcoll de la cel·la, i si es va fer una anàlisi de l’evolució seguida per les decisions dels Jutges de Vigilància en relació amb aquest assumpte.

Pel que fa al que interessa en aquest moment, d’acord amb la Interlocutòria esmentada “la Interlocutòria de 23 d’abril de 1992, dictada en les diligències 77/91, va estimar la queixa i va disposar que els funcionaris que anessin a fer l’escorcoll en una cel·la de qualsevol intern li havien de comunicar aquesta diligència i oferir-li la possibilitat de ser-hi present. Aquesta doctrina fou reiterada per la Interlocutòria de 17 de maig de 1992.” I continua: “La Interlocutòria de 23 de maig de 1995, dictada en les citades diligències 804/94 de Herrera de la Mancha ... estima que l’escorcoll d’una cel·la sense que hi sigui present l’intern que l’ocupa no implica vulneració de la dignitat personal, però possibilita la intervenció de comunicacions als interns que no les tinguin intervingudes o el coneixement de secrets documentals (per exemple, d’un diari) que un intern amb comunicacions intervingudes no pretengui transmetre, amb la qual cosa l’escrit queda fora del camp de la

intervenció admesa, i acordava que d'acord amb la doctrina d'aquest jutjat, els interns tenien dret a ser presents en els escorcolls que es fessin a la seva cel·la, de la qual cosa havien de ser informats pel funcionari que els anés a fer, amb alguns matisos (cel·la compartida o intern absent de l'establiment)."

De tot el que s'ha exposat, es pot concloure, doncs, que el criteri dels jutges de vigilància penitenciària en relació amb la qüestió que ara s'analitza determina com a regla general (per dotar de les majors garanties possibles la pràctica dels escorcolls) la presència dels interns quan es faci un escorcoll a la seva cel·la, i com a excepció, i motivat per raons de seguretat de l'establiment, la seva absència.

Cal dir que aquest també és el criteri manifestat de manera reiterada pel Servei de Centres d'aquesta Direcció General, òrgan que d'acord amb el que disposa l'article 3 del Decret 106/1995, de 7 de març, de reestructuració de la Direcció General de Serveis Penitenciaris i de Rehabilitació del Departament de Justícia, té la competència sobre l'organització i la supervisió de tot allò relacionat amb la vigilància i la seguretat interior dels centres penitenciaris i del personal que se n'encarrega. És criteri d'actuació d'aquesta Direcció General, doncs, que en l'escorcoll d'una cel·la en un centre penitenciar ha de ser present almenys un dels interns que l'ocupen; únicament es podria prescindir d'aquesta presència en casos d'urgència degudament motivats que facin impossible esperar que l'intern hi pugui ser present per fer l'escorcoll, o en altres casos excepcionals també degudament motivats.

III

Conclusions finals

1a. Amb caràcter general i d'acord amb la jurisprudència del Tribunal Suprem, s'ha d'afirmar que la cel·la que ocupa un intern en un establiment penitenciar no es pot assimilar jurídicament al domicili d'una persona lliure, per la qual cosa no es pot sostenir jurídicament que l'escorcoll d'una cel·la en un establiment penitenciar hagi de gaudir de les mateixes garanties i protecció de què gaudeix l'escorcoll del domicili de les persones.

2a. Per tal que els escorcolls que es facin a les cel·les dels interns gaudeixin de les majors garanties possibles, s'ha d'oferir als interns que les ocupen cel·les la possibilitat de ser-hi presents mentre l'escorcoll es duu a terme, exceptuant-ne només els supòsits en relació amb els quals la direcció del

centre penitenciari valori que concorren raons excepcionals que poden afectar la seguretat de l'establiment i que determinen que es faci l'escorcoll sense la presència de l'intern.

Disposicions finals

En rebre aquesta Circular, se n'ha d'acusar recepció al Servei d'Assessorament Jurídic i Inspecció d'aquesta Direcció General.

La Circular ha de ser llegida en la primera reunió del Consell de Direcció i de la Junta de Règim i Administració que tinguin lloc després de la recepció, perquè se'n tingui constància i se'n prengui coneixement, i se n'ha de fer difusió en el termes establerts a l'article 280.2.14è del Reglament penitenciari.

Barcelona, 20 de febrer de 2001

La directora general

Mercedes Sánchez Gómez